

Alejo Manuel Diz Franco,
Del divorcio romano a la sacramentalidad tridentina,
Editorial Colex S.L., A Coruña 2024, ss. 306.

ks. prof. dr hab. Ginter Dzierżon
Wydział Prawa Kanonicznego UKSW
ORCID 0000-0002-5116-959X
e-mail: g.dzierzon@uksw.edu.pl

Bibliografia odnośnie do małżeństwa kanonicznego jest bardzo bogata. W publikowanych zbiorach zdecydowanie mniejszą część stanowią jednak pozycje dotyczące aspektu historycznego rozwoju tej instytucji. Stąd też z satysfakcją należy przyjąć monografię „Od rozvodu rzymskiego do sakramentalności trydenckiej”, autorstwa Alejo Manuela Diza Franco, w której skład zasadniczego korpusu weszło aż czternaście interesujących wątków (poszczególne segmenty zostały wprowadzić zatytułowane, ale ze względu na niezbyt rozległą zawartość treściową trudno je nazwać rozdziałami).

Pierwsze cztery z nich poświęcone prawnemu porządkowi rzymskiemu (1. *La familia en Roma*; 2. *El concepto de matrimonium*; 3. *Manus y matrimonio cum manu*; 4. *Impedimentos para contraer matrimonio*) należy postrzegać w kategoriach kontekstu, którego celem, jak się wydaje, ma stać się umożliwienie czytelnikowi dogłębnego zrozumienia poruszanej przez Autora tematyki. Pragnę podkreślić, iż przyjęcie takiego rozwiązania należy uznać za w pełni zasadne. Moim zdaniem takie podejście metodologiczne ma jeszcze inny walor. Uważam, że umożliwiło uczonemu osadzenie we właściwym „środowisku” zasadniczej problematyki prezentowanej monografii. Z tej perspektywy istotne są rozważania, przedmiotem których stała się instytucja rozvodu w prawie rzymskim (*El divorcium*). W pierwszym

passusie 5.1. *Origine del divortium* Diz Franco zauważył, że stanowiska uczonych są podzielone w kwestii genezy tej instytucji. Jedna grupa utrzymuje, że małżeństwo w epoce archaicznej było nierozzerwalne; z kolei inni przekonują, iż w rzymskiej społeczności rozwodzone się od zarania jej istnienia.

Dwa kolejne passusy Autor monografii poświęcił problematyce powodów rozwodu w epoce przedklasycznej (5.2. *Causas de divorcio en la época preclásica y manifestaciones del mismo*) oraz instytucji „czasu płaczu” (5.3. *El tempus lugendi: turbatio sanguinis y secundae nuptiae*).

W szóstym wątku obiektem zainteresowania Diza Franco stało się niezwykle ważne dla dalszego rozwoju instytucji małżeństwa ustawodawstwo cesarza Augusta, w którym określił on formę skutków prawnych popełnionego cudzołóstwa. Poza tym, po raz pierwszy w porządku rzymskim, to niemoralne zachowanie ujął w kategoriach przestępstwa karnego. W *Lex Iulia de Adulteriis coeredendis* (18 w. przed Chr.) uznał bowiem za przestępstwa: cudzołóstwo (*adulterium*) oraz gwałt (*stuprum*).

W następnym numerze – siódmym – hiszpański uczyony zajął się problematyką małżeństwa i rozwodu w ustawodawstwie cesarza Justyniana (483-565). Opierając się na poglądzie Pietro Bonfantego wyraził pogląd, iż Justynian podjął konfrontację ze zjawiskiem rozwodów pod wpływem doktryny chrześcijańskiej. Według Diz Franco w porządku justyniańskim oryginalny charakter miał katalog powodów rozwodu, do których zaliczono: współudział kobiety w konspiracji przeciw imperium czego nie był świadom małżonek, cudzołóstwo, próbę usiłowania lub zabójstwo współmałżonka, nieseksualne relacje intymne, zamieszkiwanie poza domem, udział w spektaklach publicznych bez zgody współmałżonka. Wraz z upływem czasu katalog ten poszerzono. W opinii Autora monografii, za panowania tego władcy nie wykrystalizowała się jeszcze dostatecznie ugruntowana doktryna w kwestii nierozzerwalności małżeństwa.

W numerze ósmym Diz Franco skupił uwagę na nowej koncepcji rozwodu. Jego zdaniem instytucja ta funkcjonowała także w chrześcijańskim prawie rzymskim. Argumentując zwrócił uwagę,

iż w mentalności rzymskiej nie wyobrażano sobie wprowadzenia zakazu rozwodzenia, co znalazło wyraz w ustawodawstwie cesarzy Honoriusza (384-423) oraz Konstantyna II (316-340), w którym zezwalano na podejmowanie takich decyzji w przypadku wystąpienia poważnych powodów. Z kolei cesarze Teodozjusz (347-395) i Walentynian (321-375) określili katalog słusznych przyczyn umożliwiających rozwodzenie (impotencja, niewola).

W numerze dziewiątym obiektem uwagi Autora monografii stała się problematyka małżeństwa w Biblii. Diz Franco poddał analizie stosowne teksty Pisma św. Starego i Nowego Testamentu. W pierwszym obszarze odniósł się do kilku zagadnień: kwestii małżeństwa w Starym Testamencie, ustawodawstwa małżeńskiego, a także do tematyki związku rozwodu z cudzołóstwem. W odniesieniu zaś do Nowego Testamentu ukazał stanowiska Ewangelistów oraz doktrynę św. Pawła w kwestiach małżeństwa i rozwodu.

Wątek następny, to jest numer dziesiąty, został poświęcony tematyce małżeństwa w pierwszych wiekach chrześcijaństwa. Hiszpański uczony z jednej strony zajął się spuścizną Ojców Kościoła, z drugiej zaś przedstawił świadectwa pierwszych synodów oraz źródeł kanonicznych. Ustosunkowując się do dorobku pisarzy wczesnochrześcijańskich wskazał, iż nie były one jednoznaczne. Wyraził pogląd, że Klemens Aleksandryjski († 215) był pierwszym autorem, który ujął instytucję małżeństwa w kategoriach związku przenikniętego obecnością Boga. W hierarchii wartości sytuował on małżeństwo wyżej aniżeli dziewictwo. Z kolei w obszarze patrystyki greckiej Diz Franco uznał dzieła Jana Chryzostoma (350-407) za pierwsze traktaty o małżeństwie chrześcijańskim, pojmowanym jako miejsce kompletarnej miłości wzajemnej mężczyzny i kobiety. Zwrócił uwagę, iż w dziele „De Veriginitate” pisarz ten kategorycznie sprzeciwiał się rozwodom. Konkludując ten passus Diz Franco zwrócił uwagę, iż stanowiska Ojców Kościoła w kwestii rozwodu były niejednorodne. W swym namyśle wszyscy wychodzili od tekstu Mt 5,32. Byli zgodni co do tego, iż instytucja rozwodu jest sprzeczna z doktryną chrześcijańską. Jednak co do jego legalności z powodu cudzołóstwa opinie pisarzy były podzielone. Zdaniem Diz Franco, w okresie patrystycznym

konceptyjne podejście do małżeństwa było jeszcze bardzo odległe od wizji małżeństwa ukształtowanej na Soborze Trydenckim (1545-1563).

Z drugiej strony hiszpański uczyony skupił uwagę na spuściźnie pierwszych synodów i źródłach kanonicznych. Podkreślił, iż mimo tego, że pierwsze synody były zaabsorbowane walką z herezjami, to jednak problematyka małżeństwa i rozwodów w ich kanonach znalazła poczesne miejsce. Obiektem szczególnej uwagi Autora stały się ustalenia zawarte na Synodzie w Elwirze (ok. 306) oraz kanony *Capitula Martini* (II poł. VI w.). Wykazał, iż na synodzie kategorycznie sprzeciwiono się rozwodom; wypracowano też na nim systematyczne rozróżnienie pomiędzy kategoriami rozwodu bez przyczyny oraz rozwodu dla słusznej przyczyny. Skutkiem pierwszego była ekskomunika małżonka; w drugiej hipotezie natomiast małżonka dopuszczano do przyjęcia Komunii św. jedynie *in articulo mortis*. Według Diza Franco szczególnie walor rozwiązań przyjętych w *Capitula Martini* (kan. 43 i 44) znalazł odzwierciedlenie w tym, że Kościół, w przeciwieństwie do porządku rzymskiego, nie tolerował bigamii. W prawie rzymskim w przypadku zawarcia kolejnego małżeństwa węzeł małżeński pierwszego automatycznie uległ rozwiązaniu; w porządku kościelnym nie akceptowano tego rozwiązania. W opinii Diza Franco na etapie współczesnych badań nie można udzielić jednak jednoznacznej odpowiedzi na pytanie: czy Kościół tolerował bigamię zwyczajową, występującą w porządku rzymskim, pryscylianizmie oraz arianizmie.

W wątku jedenastym obiektem zainteresowania Autora monografii stało się prawo wizygockie. Wyraził pogląd, że przynajmniej do IV wieku ustawodawstwo rzymskie w przedmiocie małżeństwa, rozwodu i cudzołóstwa stało w opozycji do poglądów wielu Ojców Kościoła, pomimo tego, że jeszcze dostatecznie nie ukształtowała się doktryna Kościoła w tej materii. W tym kontekście hiszpański uczyony podjął namysł nad dwoma źródłami wizygockimi: Kodeksem Euryka (475) oraz *Liber Iudiciorum*. Wskazał, iż w dwóch Księgach XIV i XV Kodeksu znajdujemy odniesienie do instytucji małżeństwa, chociaż w sposób generalny. W pierwszej z nich zajęto się kategorią małżeństw niegodziwych; w drugiej – małżeństwami zawartymi wskutek wprowadzenia. Według Diz Franco w ówczesnym porządku prawnym

funkcjonowały dwie formy zawierania małżeństwa: uroczysta – wiążąca się ze wzajemnym przekazaniem darów oraz prosta, w której zawierali związek sami nupturienci, bez współudziału rodziny; ta ostatnia forma postrzegana była jednak w kategoriach honorowanego konkubinatu (*un concubinato honorable*). Nie była ona przeciwna prawu ani zwyczajowi.

Jego zdaniem pewne *novum* w kwestii waloru cudzołóstwa pojawiło się w *Liber Iudiciorum*. W prawie wizygockim bowiem nie wykluczono zemsty żony, która została upokorzona przez męża. W Księdze III *Lex Visigotorum* zabraniano rozwodzenia się, poza przypadkiem cudzołóstwa.

Niezwykle istotny dla podejmowanej przez Diza Franco tematyki jest wątek dwunasty poświęcony dorobkowi pisarzy chrześcijańskich średniowiecza. Hiszpański uczyony stoi na stanowisku, iż ich spuścizna w głównej mierze przyczyniła się do ukształtowania współczesnego modelu małżeństwa. W pierwszej kolejności Autor podjął namysł nad dokonaniem Izydora z Sewilli (560–636), wskazując, iż rozważaniami w „Etymologii” przyczynił się on do wypracowania różnicy pomiędzy porzuceniem (*repudium*) a rozwodem (*divortium*), rozumiejąc porzucenie jako formalny rozłam w pożyciu małżeńskim; rozwód zaś postrzegał jako konsekwencję porzucenia. Z drugiej strony wskazał, iż w okresie od IX–XII wieku w ówczesnych ośrodkach prowadzono teologiczne debaty nad naturą małżeństwa (Anselm z Laon, Anselm z Aosty, Hugo od św. Wiktora), a w sposób szczególny nad jego istotą: nierozzerwalnością (Wiliam z Champeaux, Piotr Abelard) oraz sakramentalnością (Hugo od św. Wiktora), lokując małżeństwo w katalogu siedmiu sakramentów. Uważał, iż w tym czasie nastąpił proces adaptacji rzymskiej wizji małżeństwa do uwarunkowań chrześcijańskich.

W wątku trzynastym Diz Franco odniósł się do kwestii zarzutów ojca Reformacji Marcina Lutera co do sakramentalności małżeństwa. W jego opinii negacja sakramentalnego charakteru małżeństwa, a co się z tym wiązało opowiedzenie się przez Lutera za naturalnym pochodzeniem tej instytucji, utorowała drogę do wprowadzenia instytucji rozwodu. Ciekawostką jest fakt, iż w tej materii kierunek

bardziej restrykcyjny przyjął Kościół anglikański, w którym do 2022 roku zakazywano rozwodów.

Ostatni czternasty wątek Diz Franco poświęcił dokonaniom Soboru Trydenckiego, zwołanego w związku z Reformacją. Wskazał, iż na tym zgromadzeniu w formie definitywnej zdefiniowano sakramentalność małżeństwa. Odniesiono się też do kwestii jurysdykcji Kościoła nad małżeństwem, a także zabroniono zawierania małżeństw tajnych.

Zaprezentowana pozycja stanowi cenny wkład w rozwój badań nad ewolucją rozwoju instytucji małżeństwa kanonicznego. Rezultaty badań Alejo Manuela Diza Franco pozwalają czytelnikowi obalić powszechnie ugruntowane wśród wiernych przeświadczenie, iż obecnie funkcjonujący model małżeństwa istniał od zarania chrześcijaństwa. Hiszpański uczyony wykazał, iż tak nie było, gdyż instytucja małżeństwa kształtowała się ciągu wieków. Na jego dzisiejszy kształt zasadniczy wpływ wywarły dysputy i dociekania średniowiecznych kanonistów i teologów oraz ustalenia przyjęte na Soborze Trydenckim.